

О.В. МАЗУРЕНКО

(ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААН, м. Київ, Україна)

Інформаційно-консультаційне забезпечення управління стійким розвитком аграрного сектору економіки

Розглянуто теоретико-методологічні питання інформаційно-консультаційного забезпечення управління стійким розвитком аграрної сфери економіки. Висвітлено принципи і форми організації інформаційно-консультаційної діяльності. Проаналізовано досвід консультаційного обслуговування сільського господарства. Виявлено особливості формування інформаційно-консультаційної служби в аграрному секторі вітчизняної економіки. Досліджено основні напрямки розвитку інформаційно-консультаційного забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Дано рекомендації з освоєння інноваційних розробок за допомогою інформаційно-консультаційної служби. Запропоновано систему інформаційно-консультаційного обслуговування організацій та господарств. Наголошується, що інформаційно-консультаційна служба є сполучною ланкою між наукою, освітою та виробництвом. Основними напрямками роботи цієї служби є: інформаційний, консультаційний, інноваційний, освітній, виставковий, видавничий діяльність, а також участь у розробці та реалізації аграрної політики.

Ключові слова: *стійкий розвиток, управління, інформаційно-консультаційне забезпечення, аграрний сектор економіки, організаційна структура консультаційної служби.*

Е.В. МАЗУРЕНКО

(ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААН, г. Киев, Украина)

Информационно-консультационное обеспечение управления устойчивым развитием аграрного сектора экономики

Рассмотрены теоретико-методологические вопросы информационно-консультационного обеспечения управления устойчивым развитием аграрной сферы экономики. Освещены принципы и формы организации информационно-консультационной деятельности. Проанализирован опыт консультационного обслуживания сельского хозяйства. Выявлены особенности формирования информационно-консультационной службы в аграрном секторе отечественной экономики. Исследованы основные направления развития информационно-консультационного обеспечения устойчивого развития сельского хозяйства. Даны рекомендации по освоению инновационных разработок с помощью информационно-консультационной службы. Предложена система информационно-консультационного обслуживания организаций и хозяйства. Отмечается, что информационно-консультационная служба является связующим звеном между наукой, образованием и производством. Основными направлениями работы этой службы являются: информационный, консультационный, инновационный, образовательный, выставочный, издательская деятельность, а также участие в разработке и реализации аграрной политики.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, управление, информационно-консультационное обеспечение, аграрный сектор экономики, организационная структура консультационной службы.*

O.V. MAZURENKO

('Institute of Agrarian Economics' National Scientific Center, Kyiv, Ukraine)

Information & Consulting Support for Management of Agrarian Economic Sector Stable Development

The article covers the theoretical and methodological issues of information and consulting support for the management of agricultural sector stable development. The principles and forms of information & consulting organization have been also spotlighted. The experience of providing consulting services for agriculture has been analyzed. The specifics of information & consulting service establishing in the national agricultural sector have been defined. The main directions of information & consulting support for the sustainable agriculture development have been considered. The recommendations on innovation exploration with the help of information and consulting service

have also been provided by the authors.

The system of information and consulting services for farms and businesses has been proposed. Moreover, it has been noted that the information & consulting service is the link between science, education and production. The main working directions of this service are: information, consulting, innovation, training, exhibiting and publishing activity as well as participation in the agricultural policy development and implementation.

Keywords: stable development, management, information and consulting, agricultural sector, organizational chart of consulting services.

Постановка проблеми. Стійкість аграрного сектору як складної економічної, соціальної та екологічної системи визначається зовнішніми і внутрішніми факторами й умовами. Серед найважливіших факторів, що сприяють забезпеченню стійкості аграрного виробництва, особливе місце посідає інформаційно-консультаційне забезпечення, а його добре налагоджена система дає змогу найповніше й достовірно охарактеризувати зовнішнє і внутрішнє середовище господарюючого суб'єкта, прийняти оптимальне для кожної ситуації управлінське рішення, знизити ризики в його діяльності та забезпечити сталий розвиток сільськогосподарських підприємств. Тому потреба в інформації для управління стійким розвитком суб'єктів господарювання є постійною, а інформаційно-консультаційне забезпечення повинно підтримувати їх функціонування на всіх стадіях виробничого циклу.

Актуальність і значимість інформаційно-консультаційного забезпечення управління стійким розвитком сільського господарства зумовлені значним скороченням обсягів виробництва більшості видів продукції, деградацією ресурсного потенціалу, збільшенням відтоку кваліфікованих фахівців із села, відходом галузі від інноваційного шляху. Ефективність управління стійкістю галузі значною мірою залежить від діяльності інформаційно-консультаційних служб (ІКС).

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про наявність безлічі підходів до визначення сутності сталого розвитку [1, 2, 6, 8, 9]. Слід погодитися з точкою зору авторів, які розглядають сталий розвиток аграрного сектору (підприємства) як здатність протягом тривалого часу забезпечувати в єдності та взаємодії відтворення виробничого потенціалу, людських ресурсів та природного середовища. Вони виділяють три тісно взаємопов'язані складові сталого розвитку: економічну, соціальну та екологічну [5, 7].

Інформаційне забезпечення (ІЗ) є важливим чинником стабільного розвитку аграрного сектору економіки країни. Добре налагоджена система ІЗ дозволяє знижувати ризики в діяльності господарюючих суб'єктів, приймати оптимальні управлінські рішення для кожної конкретної ситуації. Інформаційне забезпечення розглядається в літературних джерелах з різних позицій. В Економічній енциклопедії [12] наведено найбільш узагальнене визначення інформаційного забезпечення, яке розглядається як:

✓ відомості, знання, що надаються споживачеві в ході робіт по задоволенню його інформаційних потреб;

✓ інформація, відповідним чином оброблена

(відібрана, систематизована й оформлена);

✓ одна зі складових сучасних автоматизованих інформаційних систем;

✓ процес надання інформації окремим особам або групам відповідно до їхніх інформаційних потреб [12].

Мета статті - визначити джерела інформації, напрями діяльності ІКС, її взаємодію в процесі освоєння нововведень з органами управління та службами аграрного сектору, науковими, освітніми й інформаційними установами, запропонувати систему інформаційно-консультаційного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності та господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційне забезпечення включає в себе такі елементи: інформація, джерела інформації, методи збору й аналізу інформації, засоби збору, видачі, обробки, зберігання та захисту інформації, інформаційні системи і технології, комунікаційні процеси.

Основа інформаційного забезпечення – інформація, яка є одним із найважливіших ресурсів поряд із матеріальними, трудовими і фінансовими. Інформація про технології й організацію виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, засоби механізації й автоматизації технологічних процесів, сорти рослин і породи тварин, нові форми організації управління, кон'юнктуру ринку продукції та матеріальних ресурсів слугує найважливішою складовою процесу управління стійким економічним розвитком аграрного сектору. Роль інформації в забезпеченні сталого розвитку аграрного сектору підвищується з переходом галузі до наукомісткої спеціалізації. Сучасне аграрне виробництво широко використовує біотехнології і генну інженерію.

Необхідність передачі сільськогосподарським товаровиробникам інформації про наукові розробки зумовлена і тим, що на відміну від великих промислових сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств, зважаючи на нестачу фінансових ресурсів, не можуть вести наукові дослідження та самостійно організувати науково-технічне обслуговування аграрної діяльності.

До того ж за роки ринкових перетворень різко скоротилася кількість висококваліфікованих спеціалістів у сільськогосподарських підприємствах. У дореформений період на великих аграрних підприємствах фахівці фактично виконували роль консультантів як носіїв інформації про нововведення.

Джерелами інформації є освітні установи, наукові організації, суб'єкти продовольчого ринку, органи законодавчої і виконавчої влади. Вищі та середні

спеціальні навчальні заклади, інститути з перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників АПК формують навчальні та науково-методичні матеріали. Інформація науково-дослідних організацій – це наукові праці, науково-методичні матеріали, відомості про наукові розробки для використання у виробничій діяльності. Джерелами інформації виробничої та ринкової сфери є показники діяльності сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності та господарювання. Інформацією органів державної влади є нормативно-правові акти, а також аналітична й оперативна інформація.

В ході практичної діяльності сільськогосподарські товаровиробники отримують важливу інформацію від Міністерства аграрної політики та продовольства України, регіональних управлінь, від ІКС, індивідуальних консультантів.

Джерелами інформації також є телебачення, періодичні видання, Інтернет, науково-практичні семінари та конференції, спеціалізовані виставки-демонстрації.

Сільськогосподарські товаровиробники використовують різні види інформації: науково-технічну, виробничу, управлінську. Залежно від джерел отримання інформація поділяється на внутрішню і зовнішню. До внутрішньої інформації належать усі види обліку, бухгалтерська і статистична звітність, договірні відносини з постачальниками і покупцями, інвесторами, різні види планів тощо.

Інформація, отримана поза суб'єктом господарювання, належить до зовнішньої. До її складу входить інформація в галузі оподаткування, кредитування, ціноутворення, про стан попиту і пропозиції на продовольчому ринку, процентні ставки за кредит, діяльність покупців сільськогосподарської продукції та постачальників різних ресурсів промислового виробництва, надання ремонтних і будівельних послуг, про нові технології, сорти рослин і породи тварин, форми організації виробництва та управління, інформація консультативного характеру із законодавчих, правових і фінансових питань, з організації бухгалтерського обліку і звітності тощо. Використання різних джерел інформації, її обробка та зберігання дають можливість приймати виважені рішення з питань сталого розвитку аграрних підприємств.

Існує дуже багато засобів і методів передачі інформації від джерела до споживача. Процес поширення знань, передачі інформації сільськогосподарським товаровиробникам пройшов кілька стадій розвитку, починаючи від усної лекторської-консультативної служби, видавничої діяльності та закінчуючи сучасною комп'ютеризованою системою зв'язку.

Роль інформаційно-консультативної служби (ІКС) полягає в передачі користувачам наукової, технологічної та ринкової інформації, передового вітчизняного і зарубіжного виробничого досвіду. Основними суб'єктами цієї служби є фахівці-консультанти, які добре знають законодавство, аграрне виробництво, володіють ринковими мето-

дами господарювання, навичками підготовки управлінських рішень, а також спілкування, навчання. Користувачі інформаційно-консультативних послуг – це сільськогосподарські товаровиробники, органи державного управління АПК, населення. Кожний суб'єкт зацікавлений отримати від наданих послуг економічний, соціальний та екологічний ефект.

У літературних джерелах наводиться багато визначень служб сільськогосподарського консультування. Серед них Джона Рассела [4], який розглядає її як надання знань і навичок, необхідних фермерам для освоєння й застосування ефективніших методів у рослинництві та тваринництві з метою підвищення продуктивності й підвищення життєвих стандартів.

Перегукується з ним і визначення К.М. Фішера, у трактуванні якого сільськогосподарська служба консультування та навчання фермерів ставить перед собою завдання передачу інформації і практичних навичок для ефективнішого використання наявних ресурсів [10].

На наш погляд, найбільш чітко розкрили сутність цієї служби А.В. Ван Ден Бан і Х.С. Хокінс: "Сільськогосподарська служба консультування – це свідомо передача інформації з метою допомогти людям формувати здорову думку і приймати правильні рішення" [13, 14].

Служба сільськогосподарського консультування не тільки організовує передачу ідей, інформації, знань, порад, навичок, але й практично сприяє їх освоєнню у виробництві.

ІКС є сполучною ланкою між наукою, освітою та виробництвом. Основними напрямками роботи цієї служби є: інформаційний, консультативний, інноваційний, освітній, виставковий, видавничий діяльність, а також участь у розробці та реалізації аграрної політики (рис. 1).

Важливу роль у ІКС відіграють консультанти, діяльність яких спрямована на доведення нових знань до сільськогосподарських товаровиробників. Однак, як зазначав О.В. Чайнов, "працівник суспільної агрономії (консультант), є дічем не стільки технічним, скільки соціальним. Об'єктами його діяльності є люди, їхня психіка, їх воля і свідомість, а не тільки поле, худоба та інші предмети господарства" [11].

Таким чином, інформаційно-консультативну службу можна визначити як єдину державну багаторівневу систему, що активно взаємодіє з наукою, освітою та агропромисловою сферою з метою доведення до господарюючих суб'єктів і органів управління інформації для практичного її застосування. ІКС функціонує переважно за рахунок фінансової підтримки держави.

Велике значення при формуванні ІКС має наявність науково-освітнього потенціалу, здатного взаємодіяти з консультативною службою, ступінь активізації інноваційної діяльності в АПК. Україна має в своєму розпорядженні потужний науково-освітній потенціал.

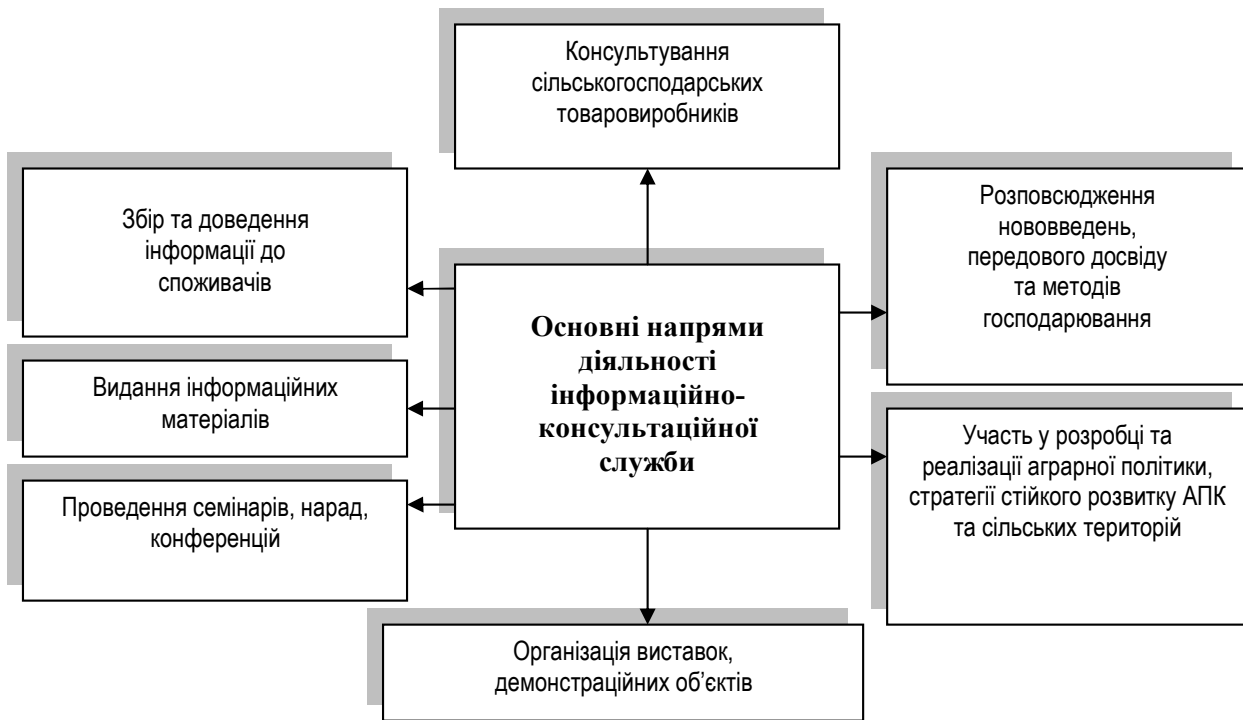

Рис. 1. Напрями діяльності інформаційно-консультаційної служби

Слід зазначити, що для активізації інформаційно-консультаційної діяльності доцільно використовувати розробки науково-дослідних установ Національної академії аграрних наук України та навчальних закладів аграрного профілю всіх рівнів. Спільна робота фахівців інформаційно-консультаційних служб з ученими та викладачами має бути спрямована на використання в господарській діяльності інноваційних технологій у тваринництві та рослинництві, а також на розробку концепцій і програм стійкого розвитку аграрного сектору і сільських територій на регіональному та державному рівнях.

Вищі навчальні заклади (ВНЗ) країни повинні забезпечувати підготовку сучасних фахівців-консультантів, що дасть змогу вирішувати практичні завдання інноваційного розвитку аграрної сфери.

Тісна взаємодія консультаційної служби з науковими установами та ВНЗ аграрного профілю можлива при залученні їхніх працівників і професорсько-викладацького складу до підготовки й перепідготовки співробітників ІКС.

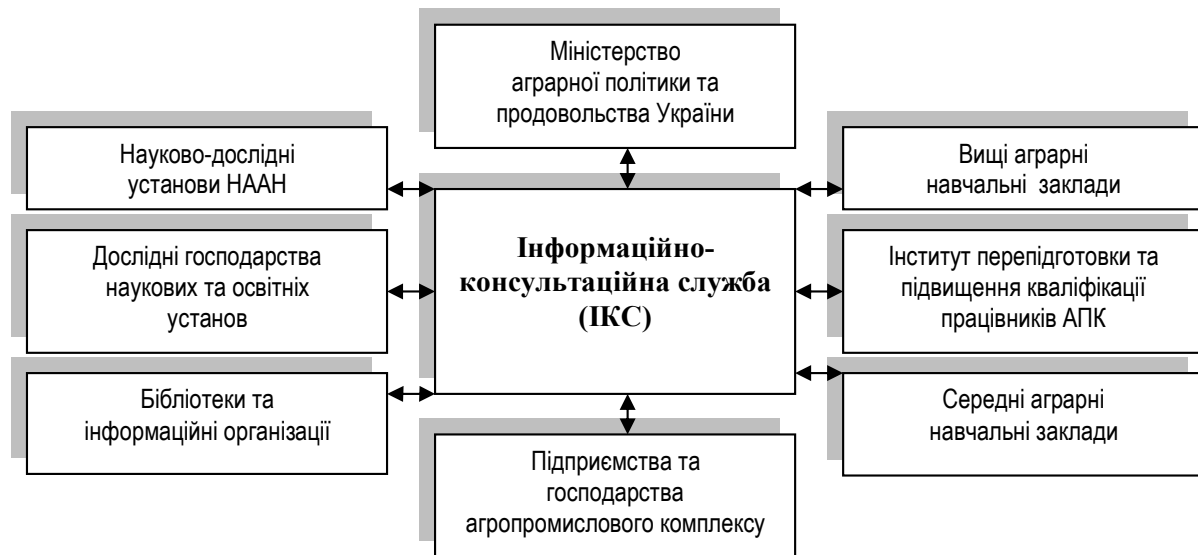
У свою чергу висококваліфіковані консультанти служби братимуть участь у підготовці фахівців для аграрного сектору та регіональної ІКС. Працівники консультаційної служби спільно з науковцями та викладачами можуть проводити прикладні дослідження з актуальних проблем АПК, займатися видавничою та рекламною діяльністю. Взаємодія ІКС з установами середньої професійної аграрної освіти здійснюватиметься при використанні їхньої

навчально-виробничої бази для організації дослідно-демонстраційної діяльності консультаційної служби.

Схема можливої взаємодії ІКС з органами управління й обслуговування аграрного сектору, науковими, навчальними та інформаційними установами наведена на рис. 2.

При формуванні та розвитку регіональних ІКС слід враховувати чинники функціонування аграрного сектору економіки, що пов'язані з природно-кліматичними умовами, соціально-економічними факторами, управлінням та обслуговуванням агропромислового виробництва, менталітетом селян, забезпеченістю аграрного сектору кадровим і науково-освітнім потенціалом, інноваційною активністю сільськогосподарських товаровиробників тощо. Ефективно діюча регіональна служба сільськогосподарського консультування, яка тісно взаємопов'язана з органами управління й обслуговування АПК, науковими та освітніми установами, досвідченими і передовими організаціями, не тільки організуватиме передачу наукової, технологічної й ринкової інформації, передового вітчизняного та зарубіжного досвіду, але й забезпечуватиме практичне сприяння в освоєнні нововведень у виробництві.

Нині інформаційно-консультаційне забезпечення вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників проходить початковий етап свого розвитку. Залишаються невирішеними питання щодо визначення статусу ІКС, її формуванням як на державному, так і регіональному та районному рівнях, фінансування.

Рис. 2. Взаємодія інформаційно-консультаційної служби у процесі освоєння нововведень з органами управління та службами агропромислового комплексу, науковими, освітніми й інформаційними установами

Через відсутність фінансових ресурсів ІКС практично не має можливості займатися рекламно-видавничою діяльністю, випуском інформаційних матеріалів, бюлетенів, оглядів; недостатньо задовольняються потреби сільськогосподарських товаровиробників в інформації з питань виробництва, зберігання, переробки та збуту продукції; повільно розвивається система інформаційно-консультаційного забезпечення сільського населення; складно залучити висококваліфікованих фахівців, які мають практичний досвід роботи, в органи ІКС. Через незадоволення заробітною платою більшість штатних працівників поєднують роботу з викладацькою діяльністю, в наслідок чого знижується якість і обсяг наданих послуг.

Основними чинниками, стримування розвитку системи інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників є: неукомплектованість консультаційної служби фахівцями; відсутність моніторингу розвитку сільськогосподарських товаровиробників; слабка матеріально-технічна забезпеченість служби; відсутність чіткого поділу функцій в ІКС; нерозвиненість організаційних структур; відсутність фінансових джерел для оплати консультаційних послуг тощо.

В ефективному функціонуванні інтегрованої інформаційно-консультаційної служби зацікавлені не лише сільськогосподарські товаровиробники, а й органи всіх рівнів управління АПК. Ця зацікавленість пов'язана з реалізацією ІКС аграрної політики, стратегії сталого розвитку аграрного виробництва шляхом поширення і впровадження нововведень, передового досвіду та методів господарювання, ринкової інформації.

При формуванні й розвитку ІКС слід враховувати природно-кліматичні та соціально-економічні фактори, інституційні особливості сільськогосподарського виробництва. Найбільш перспективною є ІКС у формі

некомерційної організації на базі наукових та освітніх установ з використанням їхнього матеріального і кадрового потенціалу. Недоцільно створювати ІКС в кожному віддаленому сільському районі. Реально потрібним є створення міжрайонних ІКС.

Пропонована нами система інформаційно-консультаційного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності та господарювання наведена на рис. 3.

Нині стан переважної більшості сільськогосподарських товаровиробників визначається економічною і соціальною нестабільністю. У її відновленні особливу роль відіграє модернізація аграрного виробництва з використанням інноваційних технологій. З огляду на це діяльність ІКС має бути зорієнтована на масштабне поширення наукових розробок і передового досвіду. Це можливо при формуванні банку даних про інноваційні розробки, наданні методичної, інформаційно-консультаційної підтримки суб'єктів господарювання АПК при освоєнні інноваційних технологій, а також допомоги в оцінці ефективності інноваційних проектів.

З метою координації та вибору найбільш ефективних напрямів інноваційної діяльності при Міністерстві аграрної політики та продовольства України повинна ефективно функціонувати науково-координаційна рада, до складу якої входять представники ІКС, закладів науки, освіти, галузевих асоціацій сільськогосподарських товаровиробників, фахівці й керівники агропромислових підприємств, державних та регіональних органів управління тощо.

Основними завданнями цього органу має бути: визначення стратегії і тактики інноваційного розвитку вітчизняного агропромислового комплексу, моніторинг реалізації інноваційної стратегії. Для оцінки реалізації інноваційної діяльності та ефективності інноваційних проектів створюється незалежна експертна комісія.

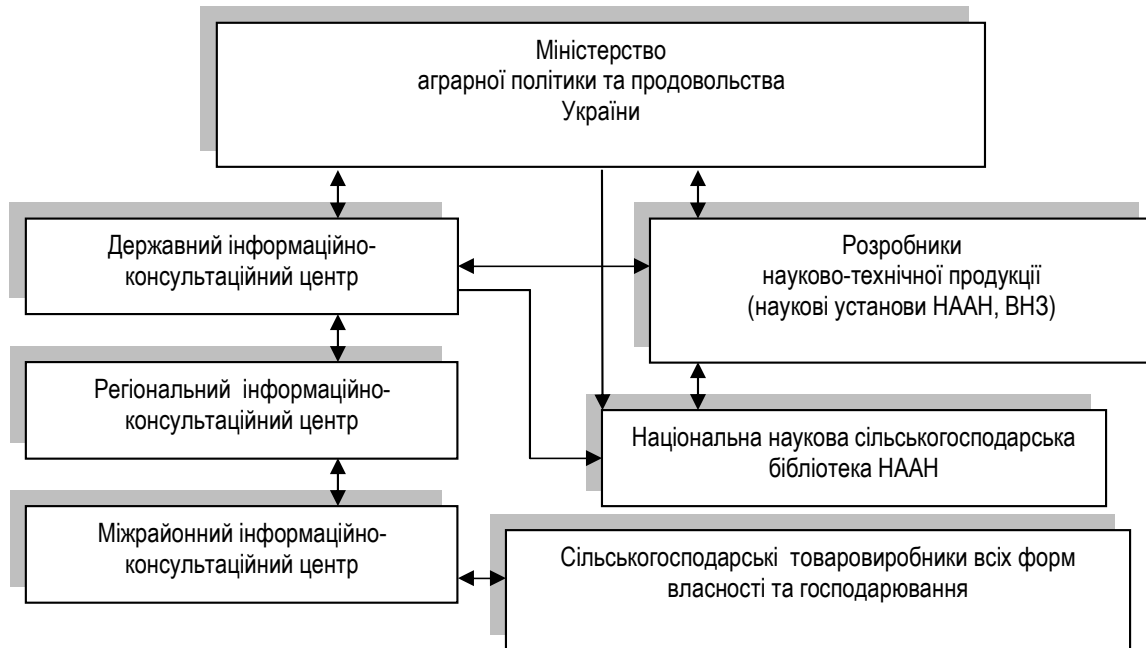

Рис. 3. Схема інформаційно-консультаційного обслуговування аграрного сектору економіки

У сучасні ситуації, що склалася у вітчизняному аграрному секторі, не слід орієнтуватися на повну комерціалізацію консультаційної діяльності. Фінансування ІКС має здійснюватися в основному за рахунок бюджетних коштів.

Світовий досвід переконує, що на початковому етапі свого розвитку консультаційні організації надавали безоплатні послуги. По мірі завоювання авторитету і тільки в умовах стабільного розвитку сільського господарства та державної підтримки, відбувався поступовий перехід ІКС до надання платних послуг.

Проте цей проміжок часу може бути досить тривалим. Наприклад, таким країнам як Нідерланди та Данія знадобилося 120 років, щоб поставити це питання, в Англії консультаційні служби перейшли на часткове самофінансування після 50 років свого існування [3]. Запровадження пільгових платних індивідуальних послуг доцільне в міру завершення процесу формування і в ході розвитку інформаційно-консультаційної служби.

Висновки. Налагоджена система інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного сектору економіки дасть можливість найбільш повно й достовірно надавати характеристику зовнішньому та внутрішньому середовищу, знизити ризики в діяльності господарюючих суб'єктів і забезпечити їх сталий розвиток;

Вітчизняний та зарубіжний досвід формування і функціонування інформаційно-консультаційного обслуговування сільського господарства засвідчує, що ці служби створювалися за рішенням державних органів на національному, регіональному та місцевому рівнях при тісній їх взаємодії. Тривалий час інформаційно-консультаційні служби надавали послуги за рахунок бюджетних коштів із поступовим

переходом на платну основу. При цьому специфіка вітчизняного аграрного сектору не дає змоги повністю копіювати іноземні моделі інформаційно-консультаційних служб.

Аналіз організації інформаційно-консультаційного обслуговування свідчить, що основними стримувальними чинниками розвитку вітчизняної системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного виробництва є: неуккомплектованість служби фахівцями; відсутність коштів для оплати консультаційних послуг; недостатній взаємозв'язок між ІКС і органами усіх рівнів управління й обслуговування аграрного сектору економіки, науковими, освітніми та інформаційними установами тощо.

4 Список використаних джерел

1. Бережна Ю.С. Сутність сталого розвитку сільського господарства / Ю.С. Бережна // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. – 2010. – Т. 23(62). – № 1. – С. 35–41. – Серія: Економіка та управління.
2. Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 74–85.
3. Демишкевич Г. Государственная поддержка и механизм формирования территориальной сети центров сельскохозяйственного консультирования / Г. Демишкевич // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2009. – № 5. – С. 14–16.
4. Рассел Дж. Альфа-лидерство / Дилтс Р., Диринг Э., Рассел Дж. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2004. – 256 с. (Проект «Магия высшей практической психологии»).

5. Иванов В.А. Методологические основы устойчивого развития аграрного сектора / В.А. Иванов, А.С. Пономарева // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2011. – № 4(16). – С. 109–121.
6. Кириленко І.Г. Проблеми українського села та їх вирішення у контексті аграрних трансформацій / І.Г. Кириленко, О.І. Павлов // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 24–31.
7. Мунасингхе М. Экономическая политика и окружающая среда. Опыт и выводы. Публикации Всемирного банка по проблемам окружающей среды. [Электронный ресурс] / Мунасингхе М., Круз В. - Режим доступа: www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2004/07/07/.../012Gizatullin.pdf.
8. Поплавська Ж. Як дорости Україні до сталого розвитку / Ж. Поплавська, В. Поплавський // Вісник НАН України. – 2007. – № 9. – С. 8–15.
9. Саблук П.Т. Структурно-інноваційні зрушення в аграрному секторі України як фактор його соціально-економічного зростання / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2004. – № 6. – С. 3–8.
10. Фишер К. История новой философии: Бенедикт Спіноза / К. Фишер. – М.: АСТ, Транзиткнига, 2005. – 557 с.
11. Чайнов А. Основные идеи и методы работы Общественной Агрономии / А. Чайнов. – М.: Московское тов-во книгоиздательств по вопросам с.-хозяйственной экономики и политики, 1918.
12. Экономическая энциклопедия / науч.-ред. совет изд-ва «Экономика»; Ин-т экон. РАН; гл. ред. Л.И. Абалкин. – М.: ОАО «Изд-во «Экономика», 1999. – 1055 с.
13. Van Den Ban A.W. and H.S.Hawkins – Agricultural Extension. Second edition, Blackwell Science LTD, – Oxford, 1996.
14. Van Den Ban A.W. Forms and methods of work of information-consulting service in Russia: Sd. Mater. Konf. po IKS. – М., 1998.